

The letters of T.S. Eliot. Volume 2: 1923-1925. Edited by Valerie Eliot and Hugh Haughton. Faber and Faber

Het eerste deel van *The Letters of T.S. Eliot* verscheen in 1988, honderd jaar na de geboorte van de dichter. Twee maanden geleden verscheen het tweede deel. Waarom hebben we er bijna 22 jaar op moeten wachten? In het nieuwe deel, dat de jaren 1923-1925 bestrijkt, zoekt men het antwoord vergeefs. Hugh Haughton, die samen met Eliots weduwe Valerie de tekst heeft bezorgd, zegt er niets over in het korte voorwoord. In het voorwoord bij het eerste deel schrijft Valerie Eliot (met wie de dichter in 1957 trouwde, toen hij 68 was en zij 30) dat haar man helemaal niet wilde dat zijn brieven werden uitgegeven; pas na lang aandringen had hij toegestemd, op voorwaarde dat zij de selectie en editie voor haar rekening zou nemen. Maar dat is uiteraard nog geen reden om er een eeuwigheid over te doen.

Het is waarschijnlijk wel een reden om zo zorgvuldig en consciëntieus mogelijk te zijn. Ook dat kan tijd kosten, vooral als men al wat ouder is. Toch blijft het een vreemde zaak. Onwillekeurig wordt de indruk gewekt dat deze brieven met tegenzin aan de openbaarheid worden prijsgegeven. Dat zou weer wel in de geest van Eliot zijn, die alle publieke belangstelling voor zijn privéleven haatte en niet wilde dat er ooit een biografie over hem zou verschijnen. Toen dat in 1984 toch gebeurde, bleek de auteur, Peter Ackroyd, van de weduwe geen enkele medewerking te hebben gekregen.

Bij zoveel angstvalligheid zou je bijna denken dat Eliot iets te verbergen had. In zekere zin was dat ook zo. Maar wat precies? Het antisemitisme misschien, waarvan men hem de afgelopen jaren heeft beschuldigd? Dat zou kunnen, want Eliot heeft inderdaad geprobeerd dit aan het oog te onttrekken, door zijn meest rabiante prozatekst in deze (*After strange Gods* uit 1934) nooit meer te laten herdrukken. Daar staat tegenover dat hij de paar onvriendelijke verwijzingen naar joden in zijn poëzie heeft gehandhaafd. Ook in deze nieuwe brieven komen enkele anti-joodse opmerkingen voor. Dus voor zover Eliot iets had willen verbergen, heeft zijn weduwe daar niet aan mee gedaan.

Hetzelfde geldt voor Eliots ronduit reactionaire conservatisme, waar hij zelf nooit geheimzinnig over heeft gedaan. Integendeel, in het voorwoord bij *For Lancelot Andrewes* (1928) omschrijft hij zijn positie ondubbelzinnig als 'classicistisch in de literatuur, royalistisch in de politiek en anglo-katholiek in de religie'. Ook in de brieven springt dit conservatisme in het oog. Bijvoorbeeld wanneer hij zijn sympathie voor 'empires' uitspreekt en de lof zingt van de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Of wanneer hij zich in 1923 nieuwsgierig toont naar het nog prille Italiaanse fascisme, zij het met reserves inzake het intellectuele niveau ervan. Veel meer naar zijn smaak was de ultra-rechtse Franse *Action Française*; over haar voorman Charles Maurras had hij zelfs een boek willen schrijven.

Wat dit politieke en maatschappelijke conservatisme zo curieus maakt, is het contrast met de moderne, zelfs revolutionaire allure van zijn poëzie. Met James Joyce en zijn vriend Ezra Pound behoort Eliot tot de grote vernieuwers van de 20^e eeuwse Engelse literatuur. In een brief aan Herbert Read zegt hij zich niet te

bekommeren om de 'ogenschijnlijke inconsistentie' tussen zijn proza en zijn poëzie. Later zou hij schrijven, dat hij zich in zijn proza bezighield met 'idealen', in zijn poëzie alleen met het 'actuele'. Dankzij deze werkverdeling konden modernisme en conservatisme moeiteloos samengaan.

Ook in zijn tijdschrift *The Criterion* was dat het geval: Eliot wenste alleen fictie op te nemen die de 'moderne geest' weerspiegelde, fictie 'waarvoor de meeste uitgevers terugdeinzen'. Tegelijkertijd verdedigde hij een 'hereditary and ineradicable toryism'. Maar dat moest verre blijven van alle partijpolitiek; zijn conservatisme had meer te maken met 'Aristoteles' dan met de een of andere contemporaine politicus, vond hij zelf. Het ging hem om de ideeën en de principes, wat hem dreef was een hang naar orde, discipline, traditie.

Misschien moest je na de Eerste Wereldoorlog wel een Amerikaan zijn om zozeer de nadruk te leggen op het belang van de traditie in Europa – terwijl de Europese avant-garde juist afwilde van het in haar ogen failliete verleden. Eliot (die in 1927 de Britse nationaliteit kreeg) wilde niets liever dan zo snel mogelijk een echte Engelsman worden, compleet met bolhoed en paraplu. Aan Amerikanen zei hij een hekel te hebben, 'as a rule'. Maar ondertussen werkte hij wel aan een toneelstuk (*Sweeney Agonistes*) dat een 'jazz drama' zou moeten worden en prees hij het hoogst onorthodoxe gebruik van de Griekse mythologie in Joyce's *Ulysses*.

In dit tweede deel van zijn correspondentie komen we alle tegenstrijdigheden tegen die hem zo intrigerend maken, geconcentreerd rond *The Criterion*. Het eerste nummer was verschenen in oktober 1922, met daarin onder andere zijn overweldigende gedicht *The Waste Land*. Eliot voerde de redactie vrijwel in zijn eentje en de meeste brieven hebben met die bezigheid te maken. We zien hem werven, vleien, kritiseren, sussen en smeken – en krijgen een uitputtend beeld van de schier bovenmenselijk inspanningen die een tijdschriftredacteur zich moet getroosten om telkens weer een nieuw nummer te kunnen samenstellen.

Indrukwekkend blijft het netwerk dat hij zo opbouwde, met medewerkers als Yeats, Woolf, Lawrence, Proust, Joyce, Hoffmannsthal, Curtius, Larbaud, Hesse, Valéry en Kafavis – naast persoonlijke vrienden als Pound, Wyndham Lewis en Aldington.

Hier hoefde niets verborgen te worden, ook al sprak hij soms met gespleten tong. Tegenover de fluwelen toon in de meeste brieven aan de medewerkers, staat bijvoorbeeld de bekentenis aan zijn hyperkritische vriend Pound dat 'driekwart' eigenlijk niet de moeite waard was om gedrukt te worden. Zelfs over Proust lezen we dat hij er niet echt bij hoorde – niet 'klassiek' genoeg en 'te veel een sensationalist'.

Gênant wordt het pas als we ons tot Eliots privéleven wenden: zijn voortdurende geldnood, zijn aanhoudende worsteling om het redigeren van *The Criterion* te combineren met zijn baan op de bank, die hij vanwege het salaris niet kon missen. Uit tal van brieven blijkt hoezeer hij zich in het nauw gedreven voelde, hoe onmachtig hij was. Tijd voor eigen werk (poëzie, essays) was er amper nog. Pas wanneer hij in 1925 de bank verlaat en een plaats in de directie van de nieuwe uitgeverij Faber & Gwyer (later Faber & Faber) accepteert, komt hierin verandering. Maar er was nog een bron van ellende: zijn ongelukkige huwelijk met

Vivien Haigh-Wood. Het zou mij niet verbazen als Eliot vooral zo gekant was tegen een biografie en tegen de uitgave van zijn brieven omdat hij deze bittere, voor alle partijen vernederende geschiedenis voor het publiek verborgen had willen houden.

Met Vivien was hij in 1915, een paar weken na hun kennismaking, getrouwd. Een impulsieve beslissing, maar voor wat eigenlijk? Misschien wel voor Engeland. Vrijwel van meet af aan ging het mis tussen de geremde, nog 'maagdelijke' Amerikaan en de geëxalteerde, door fysieke stoornissen gefrustreerde jonge vrouw. Seksueel schijnt het nooit te hebben geklikt en daarna kwamen de zenuwtoevallen en de andere, al dan niet psychosomatische kwalen. Een lijdensweg, die voor Vivien in de jaren dertig zou eindigen in het gekkenhuis.

Ook Eliot is geregeld de instorting nabij, wordt door griep geteisterd, heeft een abces onder zijn vingernagel of moet een pijnlijke kaakoperatie ondergaan. Toch is hij duidelijk zeer begaan met Viviens lot. Er zijn ook brieven waarin ze elkaar aanspreken als 'Wang' en 'Wee', bijna als echte geliefden. En wanneer het Amerikaanse tijdschrift *The Dial* een verhaal van Vivien afwijst, schrijft Eliot een ziedende brief aan redacteur Marianne Moore, voor wier poëzie hij toch de grootst mogelijke bewondering heeft. Het helpt allemaal niet om de sfeer van malaise te verdrijven, die al eerder in *The Waste Land* zijn weerslag heeft gevonden. De mentale druk blijft. En het schuldgevoel.

In een onthutsende brief aan zijn vriend John Middleton Murry schrijft Eliot in 1925 dat hij zich de laatste tien jaar opzettelijk in 'een machine' heeft veranderd, 'teneinde het vol te houden, ten einde niet te voelen – maar dat heeft V. vermoord'. En vertwijfeld vraagt hij zich af of hij het recht heeft zichzelf weer tot leven te wekken en wat er dan met Vivien zal gebeuren. Murry raadt hem aan tegen de dood en voor het leven te kiezen, ongeacht de gevolgen. Dat laatste heeft Eliot gedaan. Met de nieuwe baan bij Faber & Gwyer was eindelijk zijn professionele leven op orde. In de jaren dertig komt ook in zijn privéleven verbetering, als hij de moed opbrengt om Vivien te verlaten.

Zover is het alleen nog niet aan het eind van dit deel. We laten Vivien achter in een sanatorium, waar ze haar huishoudster schrijft dat ze echt van 'Tom' houdt, ook al denkt hij van niet, en dat ze 'vóór kerstmis' door hem gered wil worden. Eliot is op dat moment aan het bijkomen in een hotel aan de Franse Rivièra, vanwaar hij een uitstapje maakt naar Rapallo om Ezra Pound te bezoeken. Uiteindelijk is niets verborgen gebleven, dankzij de goede zorgen van de tweede mevrouw Eliot, maar hopelijk hoeven we iets minder lang te wachten op het derde deel van deze fascinerende correspondentie.

(NRC Handelsblad, 5-2-2010)